

פרשת ויזוי – ברכות וקללות בגן הזויות

שאלה ראשונה בחידון: יהודה-גור אריה, יששכר-חמור גרם, דן-נחש עלי דרך, נפתלי – איילה שלוחה, יוסף-בכור שור, בנימין-זאב יטרף. ששה בעלי חיים מסמלים ששה משנים-עשר שבטי ישראל. איזה דימוי איננו מצוי בברכות יעקב לבניו בפרשת 'ויחי'?

תשובה: יוסף איננו משתתף בקרנבל החיות של יעקב. הכינוי 'בכור שור' מוענק לו בברכת משה [דברים לג 17] אם כי לפי רש"י דברי יעקב לשמעון ולוי "וברצונם עקרו שור" מרמזים על מכירת יוסף: "רצו (שמעון ולוי) לעקור את יוסף שנקרא שור"

האם נעלב יששכר כאשר אביו כינה אותו 'חמור גרם'? אילו הייתי מכנה את בני בכינוי 'חמור' יתכן שהוא היה עונה: ירשתי תכונות החמור ממך, אבי מוליד! לדימוי חמור בשפות מודרניות יש קונוטציה שלילית, אך לא כך היה בהכרח בתקופת המקרא. בחמורים, כמו אצל בני אדם, יש מיזוג של חיוב ושלילה. החמור נושא משאות כבדים, יעיל ומועיל לאדם, אך הוא גם מצטייר כעקשן וקשה-עורף, בדומה לאחד העמים הידועים בתנ"ך... (חידה: לאיזה עם הכוונה?) על פי המדרש, המשא הכבד שנושא החמור יששכר איננו אלא "עול תורה" – הרי לנו הדימוי האקדמאי של 'חמור נושא ספרים' ממקור מדרשי. בימות משיח שוב תהיה עדנה לבעל חיים סבלני ומועיל זה – כי המשיח עצמו יגיע רכוב על חמור [זכריה ט, ט]. האם רומז יעקב בדימוי זה שהמשיח יהיה דווקא מזרעו של יששכר, שבט לומדי התורה? מכל מקום הנביא זכריה ודאי התכוון להדגיש את מידת הצניעות והענווה שתאפיין את מלך-המשיח האמיתי, כי דרכם של מלכים אחרים לרכוב על סוס דווקא

והנחש? הוא זכור לנו מתחילת חומש בראשית כ'ערום מכל חיית השדה' [ג1] וקולל ע"י אלהים [ג14], אך בפרשת ויחי יעקב איננו מקלל אלא מאחל לבנו דן להיות 'נחש עלי דרך, שפיפון עלי אורח'. ברכה זו איננה אלא השלמה עם מציאות בה שבט קטן, דן, השוכן על דרך חשובה בה עוברים גייסות של מעצמות חזקות, נאלץ לנקוט בטקטיקה של נחש "הנושך עקבי סוס ויפול רוכבו אחר"

האריה היה ונשאר מלך החיות. בלשונות ובאומות רבות בוחרים המלך או עיר הבירה את האריה כסמלם בגלל עוזו. לעומת האריה היו לזאב עליות ומורדות בתדמיתו, משבט בנימין בברכת יעקב עד לזאב שטרף את סבתא של כיפה אדומה. החשדנות כלפי הזאב נובעת, כנראה, מכך שהוא לא הסתפק בבליעת הסבתא, אלא עטף עצמו בבגדיה, והעמיד פנים שהוא עצמו סבתא אוהבת ורחומה. אולי בגלל התנהגות מתחסדת זו טענו הרומאים: 'אדם לאדם זאב' ולא אמרו 'אדם לאדם אריה' למרות שהאריה טורף חלשים ממנו ממש כמו הזאב! יתר על כן: הזאב שנוא במיוחד על רועי הצאן, ויעקב אבינו היה רועה צאן מנעוריו – למרות זאת אין הוא חושש לדמות את בן הזקונים האהוב, בנימין, לזאב. על פי רש"י דימוי בנימין לזאב מנבא את חטיפת בנות שילה בעקבות מלחמת האחים שבעקבות 'פילגש בגבעה', כי הזאבים 'חטפנין'. מאז ועד היום הולכים השמות 'בנימין' ו'זאב' כצמד חמד... האריה אף הוא ממשיך לככב כשם פרטי פופולארי, (גם בצורות עממיות כגון: ארי, אריק, ליאו וכיו"ב)

לעומת הזאב האריה והנחש הטורפים, האיילה היא חיה צמחונית. הזכרים יכולים להילחם עד חורמה זה בזה על מנת ליזכות בחסדי האיילה, אך היא עצמה ראויה לפרס על אהבת שלום ואמהות רגועה. האם שבט נפתלי הצטיין בתכונות אלה? נפתלי הקים מתוכו רמטכ"ל אחד, ברק, שהכה את סיסרא... מה הקשר של אותו גיבור עם איילה? קרוב לודאי שתכונת הזריזות והמהירות מקשרת אותם... בלשון רש"י האיילה היא "קלה לרוץ".

היינו מצפים מיעקב שהדימויים לחיות טרף יוצמדו דווקא לשלושה הבנים הבכורים: ראובן, שמעון ולוי שלושה אלה היו זוכים בעברית המודרנית לכינויים 'פרא-אדם' 'מתנהג כמו חיה' ובלטינית הקלסית היו מכנים אותם: 'א וילדע חייע' כאן עלינו לזכור שהשקפת העולם שלנו על בני אדם וחיות איננה זהה לזו של אבותינו – המגבלות על שפיכות דמים וגילוי עריות המוטלות כבר על בני נח, לעולם הן על בני אדם בלבד.

האם צריך היה לדמות דווקא את שמעון ולוי לזאבים טורפים, ואת ראובן לחמור מיוחם הבועל ללא סייג ומעצור? שאלה חשובה מזו היא: האם ראוי היה ליעקב אבינו שדבריו האחרונים לשלושת בניו הבכורים יהיו דברי גינוי וקללה? האם לא הגיע העת בערוב ימיו לאחוז במידת הסליחה? האם לא היה מקום לציין גם את שבחו של ראובן שבזכותו ניצלו חיי יוסף? מדוע שמר יעקב בתוכו את כעסו על ראובן שנים רבות ולא הוכיחו על פניו?

חטאם של שמעון ולוי, אשר "באפם הרגו איש וברצונם עיקרו שור" הוא על פי המדרש (ראה לעיל) חטא כפול: שפיכות דמים של תושבי שכם ונכונותם לשפוך את דמו של אחיהם יוסף. הקנאות והאלימות שלהם כלפי תושבי הארץ שאינם בני-ברית היא זרע הפורענות שיגרור מעגל אלימות ושנאה רב-דורית. עונשם של שמעון ולוי הוא שלא תהיה להם בסופו של דבר נחלת קבע בא"י, אך הגשמתה של אותה נבואה/קללה אצל כל אחד משניהם שונה לחלוטין. אצל לוי שני צדדים למטבע של "אחלקם ביעקב ואפיצם בישראל" [מט 7] הצד השלילי בברכת יעקב והצד החיובי שבמורשת שבט לוי מימי משה רבנו ואילך. הם לא יזכו לנחלה על מנת שיתמסרו לתפקידם ככוהנים ומשרתי ה'. יש בכך לקח לדורות: מי שמקדיש עצמו לעבודת אלוהים ולמנהיגות דתית-רוחנית לא יהיה בעל נחלה ולא ינצל את מעמדו לצבירת רכוש ולהשתלטות על בני עמו.

את זרע הקנאות והאלימות כלפי אנשי שכם וכלפי יוסף מעביר לוי בתורשה אל פנחס ועל פי המדרש גם לאליהו הטובח ב'נביאי הבעל'. קנאות ואלימות חוצות את הקו בין נוכרים לבני ברית: מי שהרג את תושבי שכם ללא אבחנה בין אשם וחף מפשע, יקל בעיניו להרוג את אחיו יוסף. מי שדקר את המדיינית כזבי בת צור ידקור אגב כך גם את זמרי, נשיא בישראל. רוב 'נביאי הבעל' שנטבחו בידי אליהו היו אף הם בני ברית, ומי שלא מצא לנכון לגנות את ארור גולדשטיין על טבח מתפללים בחברון, סלל את הדרך לרצח יצחק רבין בידי בן-עמו..

יהי רצון שאלהים יתן לצאצאי שמעון ולוי אשר בתוכנו את בריתו שלום! יהי רצון שיתנהגו כתלמידיו של אהרון ולא כזרעו של אהרון: אוהבי שלום ורודפי שלום, אוהבי הבריות למרות השוני הרב שבין הבריות, ומקרבים את כולם לתורה שכל נתיבותיה שלום. כן יהי רצון!
הרב גיל נתיב